

אוניברסיטת בר-אילן
Bar-Ilan University

המפגש ה-33 של החוג הישראלי לבלשנות ע"ש חיים רוזן

אוניברסיטת בר-אילן 21.2.2017

תקצירי ההרצאות

שני תרגומים ל"תורת חובות הלבבות": על הדמיון והשוני בין תרגומו של ר' יהודה אבן-תיבון לבין תרגומו של ר' יוסף קמחי

ברק אוירבך

ספרו של בחיי אבן-פקודה, "תורת חובות הלבבות", תורגם לעברית בשלושה שלבים: בשלב הראשון, תרגם ר' יהודה אבן-תיבון את הקדמת המחבר ואת השער הראשון מבין עשרת שערי הספר. בשלב השני, תרגם ר' יוסף קמחי אף הוא את השער הראשון, וכן את תשעת שערי הספר הנותרים. בשלב השלישי, תרגם אבן-תיבון את תשעת השערים הנותרים. כך התקבלו למעשה שני תרגומים נפרדים ושונים. תרגומו של אבן-תיבון זכה לתפוצה רחבה ויצא לאור במהדורות מגוונות, ואילו תרגומו של קמחי נותר עלום. ככל הנראה, כתוצאה מכך, כיום נמצא בידינו תרגומו של אבן-תיבון במלואו במהדורות רבות ובכתבי יד רבים, ואילו מתרגומו של קמחי שרד קטע קטן בלבד – ארבעת הפרקים האחרונים של השער השביעי ("שער התשובה"). אף עדי הנוסח של תרגומו של קמחי מעטים ונדירים.

צפירוני, במהדורתו המתוקנת והערוכה של תרגום אבן-תיבון לספר, מצרף את הקטעים ששרדו מתרגומו של קמחי, תוך השוואה מזערית לתרגומו של אבן-תיבון. הוא טוען כי תרגומו של אבן-תיבון נאמן מאוד למקור ועקבי בבחירת המושגים הפילוסופיים, וכי תרגומו של קמחי קולח יותר, נוח יותר לקריאה ולעתים ארוך יותר.

בהרצאתי בכוונתי להשוות בין שיטת התרגום של ר' יהודה אבן-תיבון לבין זו של ר' יוסף קמחי, ולבחון שתי שאלות מחקר:

1. האם תרגומו של אבן-תיבון הוא אכן מילולי יותר מזה של קמחי?
2. מהו טיב הבדלי הניסוח בין שני התרגומים?

הקורפוס שעליו מושתתת ההשוואה בנוי מן החלקים ששרדו מתרגומו של קמחי, החלקים המקבילים להם בתרגומו של אבן-תיבון והמקור הערבי. ההשוואה תיעשה הן בין התרגומים עצמם והן בינם לבין המקור הערבי, מכמה היבטים: (א) מבנה המשפט; (ב) קשרים; (ג) זמני הפועל; (ד) חלקי דיבר; (ה) אוצר מילים.

ביבליוגרפיה

אבן-פקודה, ב'. **ספר חובות הלבבות**. עריכה והגהה לפי המקור הערבי: צפירוני, א'. תל-אביב: מחברות לספרות ומוסד הרב קוק. 1959.

גושן-גוטשטיין, מ'. **תחבירה ומילונה של הלשון העברית שבתחום השפעתה של הערבית**. ערכו והתקינו: אסיף, ש' וא' מלמד. ירושלים: מכון בן-צבי והאוניברסיטה העברית. 2006.

הברמן, א"מ. "לחקר ספר חובות הלבבות ונוסחאותיו העבריות". **סיני**. כ"ח (1951): עמ' שטו–שכט. כ"ט (1952): עמ' נח–עט.

מעבר הרגלי לסאבג'נקטיב: גרמטיקליזציה של התבנית "היה + בינוני"

אליאור אלקיים, אוניברסיטת תל-אביב

המחקר הנוכחי דן במסלול הגרמטיקליזציה של התבנית הפוליסמית 'היה + בינוני'. בבידוד מהקשר ובדומה למקבילה האנגלית 'would', התבנית מראה תפוצה דו-משמעית בין עבר הרגלי (past habitual) לסאבג'נקטיב במשפטים פשוטים ומוגבלת לתנאי לא עובדתי (counterfactual) (conditional) במשפטי תנאי. בדוגמה הבאה, (א1) מבטא **עבר הרגלי** (דהיינו פעולה המתרחשת באופן מנהגי בעבר) (Comrie 1976). (ב1) מבטא **תנאי לא עובדתי** (דהיינו משפט תנאי המתאר מה היה קורה תחת תנאים לא ממומשים כלשהם), ו-(ג1) הוא דו-משמעי בין עבר הרגלי לסאבג'נקטיב (דהיינו ביטוי של העדפות או רמת הביטחון של הדובר בנוגע לנאמר) (Givón 1994).

1. א. הייתי משחק טניס בצעירותי
ב. אם הייתי משחק טניס, הייתי בכושר
ג. הייתי משחק טניס (...בצעירותי / ...אם היה עכשיו מזג אוויר מתאים)

שלושת המובנים של התבנית משויכים לשלושת השלבים ההיסטוריים של העברית המדוברת. המובן ההרגלי התפתח לראשונה בעברית תנכ"ית, שהתפתח לתנאי הלא עובדתי בעברית משנאית אשר הופיע בתור הסאבג'נקטיב בעברית מודרנית. מנקודת מבט מודלית, כל אחד משלבי הגרמטיקליזציה מאופיין בהתרחבות של אופן האי-ריאליס (irrealis mood): מצבים שלא ידוע שהתקיימו) והצרה של אופן הריאליס (realis mood): מצבים שידוע שהתקיימו).

בעברית תנכ"ית, סמן העבר הריאלי 'היה' מאוּך לצורת הבינוני אשר ביחד יוצרים משמעות חדשה הלא כלולה בחלקיה – העבר ההרגלי (א2). בנוסף לכך, אני מציג עדויות התומכות בטענה שהמובן ההרגלי הוא אימפרפקטיבי (בניגוד ל-Boneh & Doron 2008).

מאוחר יותר, בעברית משנאית, דרך חדשה לביטוי תנאי לא עובדתי התפתחה. היא כללה שתי פסוקיות: הראשונה כללה את המובן ההרגלי והשנייה חובה דאונטית. הקונבנציונליזציה של התנאי השיחי הזה הניעה את ההכנסה של מילת התנאי "אם" או "אילו" לתחילת הפסוקית על מנת לפתור את דו-המשמעות של התבנית (ב2).

לבסוף, בעברית מודרנית, הפסוקית השנייה של משפט התנאי החלה להתבטא בבידוד כחלק מפעולת דיבור המבטאת העדפה דאונטית (ג2) או בטחון אפיסטמי נמוך (ד2).

2. א. יוֹסֵף בֶּן-יִשְׁבַּע-עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֵעָה אֶת-יַחְזִיקוּ בְּצֹאן (בראשית ל"ז, פס' ב')
- ב. אִם הָיָה מִשְׁמֶרֶן, טְהוֹרִים (משנה טהורות, פרק ח', משנה ג')
- ג. לא אמרת לי [...], הייתי חופפת את השיער על הבוקר (קורפוס מעמ"ד C514_1aND)
- ד. הייתי חושבת שזה מכוון קודם כל נגד החבר שלה ("בטיפול", עונה 1 פרק 16)

תהליך גרמטיקליזציה זה הוא חוצה-לשונות ומתועד גם באנגלית, סוהילית, ספרדית, שפות אוטו-אצטקיות ושפות קריאוליות (Givón 1994). אני מדגים כיצד הגרמטיקליזציה של התבנית 'היה + בינוני' היא מקרה בוחן של הדרגתיות דיאכרונית באמצעות ראנליזה ואנלוגיה (Traugott & Trousdale 2010). כמו כן, אני מתאר כיצד הדרגתיות משתקפת בשימור (Bybee and Pagliuca 1987) של צורות ישנות וחדשות בשלב סנכרוני אחד (עברית מודרנית) ושל קונספטים ישנים בשימושים חדשים (השימור של האי-ריאליס בכל השלבים).

ביבליוגרפיה

- Boneh, N., & Doron, E. (2008). *Habituality and the habitual aspect*. Amsterdam, Netherlands: Amsterdam, Netherlands: Benjamins.
- Bybee, J. L., & Pagliuca, W. (1987). The evolution of future meaning. *Papers from the 7th International Conference on Historical Linguistics*, 108-122.

Comrie, B. (1976). *Aspect*. Cambridge: Cambridge UP.
Givón, T. (1994). Irrealis and the subjunctive. *Studies in Language: International Journal Sponsored by the Foundation 'Foundations of Language'*, 18(2), 265-337.
Traugott, E. C., & Trousdale, G. (2010). *Gradience, gradualness and grammaticalization*. Amsterdam, The Netherlands ; Philadelphia, Pa.: J. Benjamins Pub. Co.

תודות

תודות למנחת התזה שלי פרופ' מירה אריאל, פרופ' חווה בת-זאב שילדקרוט, דני כלב ודניאל הנסן.

שני עניינים דקדוקיים מתוך כתב יד Vat.Ebr.448

עדי אמטרדם

כתב יד Vat.Ebr.448 הוא כתב יד המכיל חמישה חומשי תורה וכן תרגום אונקלוס לסירוגין. כתב היד כתוב בכתב ספרדי מרובע, ומתוארך למאות ה-י"א או ה-י"ב. ייחודו של כתב היד טמון בתרגום לארמית וליתר דיוק בניקוד התרגום לארמית. מאחורי שכבת הניקוד הגלויה לעין ניתן לזהות שכבת ניקוד קדומה יותר, ושכבת ניקוד זאת משקפת, ככל הנראה, את מסורת ההגייה הבבלית העתיקה. נקדנים מאוחרים יותר שינו את סימני הניקוד בהתאם למסורת הגייתם את התרגום הארמי, וסימני הניקוד הללו הם הנראים כיום.

דיאז-מאצ'ו, במחקרו החלוצי משנת 1954, השווה בין שכבות הניקוד השונות, ומצא הקבלות גם לדפוס סביונטא משנת 1557. בהקבלה לכתבי יד אחרים המנוקדים בסימני הניקוד הבבלי קבע כי שכבת הניקוד הקדומה משקפת מסורת הגייה בבלי, בעוד שכבת הניקוד הנוכחית משקפת מסורת הגייה ארצישראלית. ואולם, בדיקה מדוקדקת מעלה כי אין מדובר בשני נקדנים עיקריים ובשתי מסורות הגייה, כפי שגרס דיאז מאצ'ו, אלא ייתכן שלפחות שלוש ידיים ניקדו כתב יד זה, ולכל אחת מסורת הגייה שונה. כך מצאנו סימני ניקוד שנמחקו בידי יד אחת ו"הוחזרו" בידי יד מאוחרת יותר. אמנם מסורת הגייה המובחנת בכתב היד שלאחר התיקונים היא מסורת ההגייה הארץ ישראלית, אך ישנן ידיים אשר תיקנו מחדש אחדות מן המילים המתוקנות, והתאימו אותן למסורת הגייה בבלי צעירה או בינונית. אפשר שהותרת סימני הניקוד מלמדת על מנהגם של קוראי כתב היד לקרוא בהתאם לתיקונים המתאימים למסורת הגייתם ולהתעלם מאלה השונים ממנה.

המסורה של כ"י 448 מקיפה ביותר, וחשיבותן של הערות המסורה למחקר לשון ת"א בכלל ובפרט למחקר כ"י 448 רבה מאד. הערות אלה עשויות להצביע על העובדה כי מסורת קריאת התרגום הייתה מסורת חיה ולא מאובנת, שאם לא כן, לא היו רווחות כפי שהן מצויות בכתבי יד שונים מימי הביניים. מן הסתם נבעו הערות המסורה מהצורך לשמר את המסורת העשירה של התרגום, הן מהבחינה הלשונית המתארת התפתחות של מסורות הקריאה, הן מהבחינה הכללית המציגה מספר חלופות בו זמנית.

בהרצאה אדון בשני עניינים דקדוקיים המחזקים את ההשערה שמסורת ההגייה שלפיה ניקד הנקדן הקדום היא המסורת הבבלית העתיקה לפי הגדרתו של ייבין:

א. צורת הציווי אִיזִיל / אִיזִיל: אדון בנטיית של הארמית בהגייה הבבלית לתנועת חיריק בתיבות הפותחות באל"ף שמקורה בשווא.

ב. דגש קל לאחר עי"ן שאינה שוואית: במסורת ההגייה הבבלית העתיקה נמצא דגש קל בעיצורי בגדכפ"ת אחרי עי"ן שאינה שוואית, וזאת בניגוד למסורת ההגייה הטברנית. הימצאותו של הדגש הקל במילים אלה מחזקת את ההנחה בדבר הגייתו הבבלית העתיקה של הנקדן הקדום שניקד את כתב היד.

ביבליוגרפיה

- M. Beit-Arie and N. Pasternark, *Hebrew Manuscripts in the Vatican Library – Catalogue*, B. Richler (Ed.), Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 2008
- A. Díez Macho, "Un Importante Manuscrito Targumico En La Biblioteca Vaticana", *Homenaje a Millas Vallicrosa*, Barcelona 1954, I, pp. 375-463.
- . "Onqelos Manuscript with Babylonian Transliterated Vocalization in the Vatican Library (Ms. 448)", *Vetus Testamentum*, Vol. 8 (1958), pp. 113-133.
- L. Díez Merino, "The Targumic Masora of the VAT.Ebr.448", *Estudios Masoreticos*, ed. E.F. Tejero, Madrid 1983, pp. 151-184.
- S. E. Fassberg, *A Grammar of the Palestinian Targum from the Cairo Genizah*, Harvard Semitic Studies, Scholars Press, Atlanta, Georgia 1990
- E. Y. Kutscher, "The Language of the Genesis Apocryphon: a Preliminary Study", *Aspects of the Dead Sea Scrolls*, eds. C. Rabin & Y. Yadin, Jerusalem 1958, pp. 1-35.

ע' דודי, דקדוק תרגום אונקלוס על פי כתבי יד מן הגניזה - חיבור לשם קבלת תואר דוקטור
לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן תשמ"א.
א' טל, לשון התרגום לנביאים ראשונים ומעמדה בכלל ניבי הארמית, אוניברסיטת תל-אביב
תשל"ה.
י' ייבין, מסורת הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי, האקדמיה ללשון העברית תשמ"ה.

מי אתה שתלך נגד במיה?

רותי ברדנשטיין

מחקר זה יעסוק במבנה **מי את/ה/ם ש-X** ובמבנה **אני/את/ה, ש-Y,X** בעברית ישראלית. אנו ננתח מבנים אלו כקונסטרוקציות בנוסח גולדברג (1995). גולדברג דנה בתבניות המזווגות בין צורה ומשמעות (פונקציה סמנטית או שיחית).

ראשית, לטענתנו, השאלה הרטורית **מי את/ה/ם ש-X** המהווה קונסטרוקציה, מעלה בשיח 'הטיה שיחית שלילית' ('Negative Bias', Ladusaw, 1996), בה השלילה משתמעת כאימפליקטורה חזקה ומועצמת שיחית, ולמעשה מעבירה מסר שיחי (Brown and Levinson 1978) Face Threatening של **'את/ה/ם לא במעמד/סמכות ל-X'**. נבחן דוגמה (1):

1. "קולין אומר שעליך להניח לטסרינג לנפשה", אמרה גינה. "היא יודעת מה היא עושה". דייר חש שנחיריו מתרחבים. "קולין! קולין! **מי את שתגידי לי מי לעשות?** – ומי זה קולין? שאהרוג אותו" [נהר השכחה/ טרישיה סאליבן, עמוד 373]

בדוגמה (1), גינה מצטטת את קולין ואומרת לדייר שעליו להניח לטסרינג לנפשה. בתגובה, אומר דייר: **"מי את שתגידי לי מה לעשות? ולמעשה טוען כי גינה אינה במעמד/סמכות לומר לו מה לעשות.** טענה זו מועצמת שיחית ע"י השימוש במבנה השאלה הרטורית. בדוגמה (2), השף אייל שני (ספק באירוניה, ספק ברצינות) טוען למעשה כי הנמען אינו במעמד או סמכות ללכת (בבישול) נגד במיה, טענה המועצמת ע"י השימוש במבנה השאלה הרטורית:

2. אני רוצה להגיד לך..אתה אומר: "במיה היא רירית כזו. בהתחלה עוד הייתי צורב אותה ועכשיו כבר..

מי אתה שתלך נגד במיה!?! [<https://www.youtube.com/watch?v=v1PWXjGBqJc>]

מבנה זה נותח בעבר כפסוקית לוואי זיקה (בר 2001) או פסוקית תוצאה (בורשטיין, 2005). אנו ננתח מבנה זה כמתייחס לאירוע או מעשה נגיש בשיח מחד גיסא, וכמעלה הטייה שיחית של תוצאה שלילית מאידך, ולכן נטען כי שתי הגדרות אלה נכונות.

שנית, ננתח את המבנה **אני/את/אתה, ש-Y,X** כקונסטרוקציה המעבירה 'העצמה שיחית' למבע Y. בנוסף, אנו נטען כי המבנה מעלה סיבה (הצדקה, תימוכין) ל-Y ומעלה את Y כתוצאה שהינה 'בניגוד לצפוי' (ויתור), כאשר X הוא הסיבה שבגללה Y עומד בניגוד לציפייה. נבחן דוגמה (3):

3. "אתה, שעברת כל כך הרבה ייסורים קשים, אתה שבאת ממשפחה כל כך חשובה [...], כיצד זה יתכן שבדיוק אתה, שעברת כ"כ הרבה בחיים, מרשה לאשתך ולילדים שלך ללכת כמו חילונים!?" [<http://judaism.walla.co.il/item/2674974>]

הדובר בדוגמה (3) מעלה מורת רוח על מעשי הנמען, שנותן לאשתו ולילדיו ללכת כמו חילונים. ע"י השימוש בקונסטרוקציה **אתה, ש-Y,X** הדובר מעצים ומצדיק מורת רוח זו. הדובר מציין את העובדות שהנמען עבר ייסורים רבים בחייו ומגיע ממשפחה חשובה, ומעביר מסר שזו הסיבה שדווקא הוא לא היה צריך לתת למשפחתו להתלבש/ללכת כמו חילונים.

בדוגמה (4), יהודה וינשטיין, היועץ המשפטי לממשלה, טוען כי הוא נתקף זעם, טלטלה, כאב והלם מחשיפת פרשת פישר. על מנת להעצים רגשות אלו, משתמש וינשטיין בקונסטרוקציה **אני, ש-Y,X** וכמו אומר: 'כיוון שראיתי כמעט הכול לא הייתי צריך לחוש רגשות כה עזים ובכל זאת חשתי רגשות אלו':

4. היועמ"ש על פרשת פישר: "גם אני, שראיתי כמעט את הכול, נתקפתי זעם, טלטלה, כאב והלם כשהפרשה נחשפה בפניי, לא העליתי על דעתי שבמהלך כהונתי אדרש לסוגיה שכזו" [<http://www.calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3659532,00.html>]

לבסוף, נטען כי המשותף לשני המבנים הוא 'ניוד מבני' מהתחביר לשיח (Discourse Oriented Syntax). שימוש בשני המבנים מעצים שיחית עמדה (stance) סובייקטיבית של דוברים, עמדה המעלה טענה לגבי אירוע או מעשה נגיש בשיח.

- בורשטיין, רות (2005): 'על משפטי שאלה שאינם שואלים (Queclarative)', ספר איתי זמרון, ירושלים, המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין, עמ' 459-502.
- Bar Tali (2001): 'On cleft sentences in contemporary Hebrew', *Egyptian, Semitic and general grammar workshop in memory of H.J Polotsky, Gideon*. Goldberg and Ariel Shisha-Halevy (Eds). The Israel academy of sciences and humanities Jerusalem.
- Brown, Penelope and Stephen Levinson (1978): 'Universals in language usage: Politeness phenomena', in Goody, Esther, (editor): *Questions and politeness*. Cambridge: Cambridge University Press
- Goldberg, Adele, E. (1995): *Constructions: A Construction Grammar approach to argument structure*. Chicago: University of Chicago press. '
- Ladusaw, William (1996): 'Negation and Polarity Items.' In *The Handbook of Contemporary Semantic Theory*, Shalom Lappin (ed.), 321-341, Oxford: Blackwell.

צירופים שמניים המורכבים משם עצם ושני שמות-תואר

ד"ר רות בורשטיין

בעברית בת ימינו רבים הצירופים של שם עצם ושני שמות תואר אטריבוטיביים במבנה: [ש"ע]+[ש"ת+וי"ו+ש"ת] (כגון, ספר מעניין ומרתק) שבו שם העצם הוא המוגדר ושני שמות התואר הבאים אחריו בקשר של איחוי הם המגדיר; ומעטים הצירופים של שני שמות תואר במבנה: [ש"ע+ש"ת]+[ש"ת] (כגון, הרעיון הציוני הידוע) שבו שם העצם ושם התואר הראשון הם המוגדר (שם התואר הראשון הוא המגדיר ושם העצם הוא המוגדר) ושם התואר השני הוא המגדיר. שני מבנים אלו מצויים בשפות רבות, אך בשכיחות שונה. באנגלית, לדוגמה, המבנה השכיח הוא: [ש"ת]+[ש"ת+ש"ע].

עיון בטקסטים מסוגות שונות מלמד כי צירופים במבנה [ש"ע+ש"ת]+[ש"ת] מצויים בעיקר בספרות, במדורי תרבות וספרות בעיתונות ובכתבי עת במדעי הרוח והחברה. צירופים במבנה [ש"ע]+[ש"ת+וי"ו+ש"ת] מצויים בכל טקסט שיש בו מבנים של שני שמות תואר המצטרפים לשם עצם אחד.

מטרת המחקר היא למצוא מהם התנאים לשימוש במבנה [ש"ע+ש"ת]+[ש"ת] ואם הם מונעים את השימוש במבנה [ש"ע]+[ש"ת+וי"ו+ש"ת] או אינם מונעים זאת ומאפשרים את היווצרותם של שני המבנים.

למטרה זו נבדקו כל צירופי שמות התואר האטריבוטיביים בספריהם של חמישה סופרים ועיתונאים אחת:

"אהבה על החוף" (2013) מיכל גוברין; "מקהלה הונגרית" (2014) יגאל שורץ; "ניצבת" (2014) א"ב יהושע; "סוף הגוף" (2012) אייל מגד; "כותבת ומוחקת אהבה" (2013) ענת לב אדלר.

עיון בשני המבנים של צירופי שני שמות התואר לשם העצם בספרים אלו מלמד כי יש שתי קבוצות של שמות תואר שתבואנה במבנה [ש"ע+ש"ת]+[ש"ת] כשאחד משני שמות התואר שייך לאחת הקבוצות הללו.

המשותף לשתי קבוצות ש"ת אלו הוא היותם מוחלטים, בלתי דריגים. לשמות התואר האלה יש אפיונים מורפולוגיים-תחביריים וסמנטיים המעדיפים את המבנה [ש"ע+ש"ת]+[ש"ת].

התכונות מורפולוגיים-תחביריות של שמות התואר האלה והסיבות להשפעתן על המבנה של הצירוף תפותחנה בהרצאה ותודגמנה.

ביבליוגרפיה

הלוי, רבקה (תשנ"ב) = הלוי רבקה, תארים חופשיים ותארים בלתי חופשיים בעברית החדשה, מחקרים בלשון ה-ו, עמ' 521–531.

McNally Louise and Boleda Gemma, Relational adjectives as properties of kinds, *Empirical Issues in Syntax and Semantics* 5.

Paradis Carita, Adjectives and boundedness. *Cognitive Linguistics* 12, pp. 47–64.

בין בנייני הפועל למשקלי השם: תפיסת המורפמה והשלכותיה על מערך הגזירה המורפולוגית בדקדוק העברי המסורתי

יהונתן וורמסר, מכללת אפרתה ואוניברסיטת חיפה

בספרי דקדוק רבים בימי הביניים, לכל הפחות מזמנו של ר' דוד קמחי (רד"ק) ואילך, ישנו הבדל מהותי בין הפעלים לבין השמות בתפיסת הגזירה המורפולוגית הנוהגת בהם: בעוד שפעלים הנגזרים משורשים בני גזרות-שורש שונות משויכים לתבניות-יסוד אחדות (בניינים) – שמות הנגזרים משורשים בני גזרות שונות נתפסים בדרך כלל כנובעים ממשקלים שונים. למשל, לפי תפיסה זו, הפעלים: "הִשְׁפִּיךְ", "הִפִּיל", "הוֹשִׁיב" ו"הִקִּים" נגזרים כולם מבניין הפעיל, אך השמות מאותם השורשים: "מִשְׁכָּן", "מִפֶּל", "מוֹשֵׁב" ו"מִקְוֶה" – נגזרים כל אחד ממשקל אחר: 'מִפְעֵל', 'מִפְעֵל', 'מוֹעֵל' ו'מְפֹל' בהתאמה. זאת אף על פי שהתהליכים המורפו-פונטיים היוצרים את הגיוון בצורות שווים בפעלים ובשמות.

בהרצאה יוצע כי הבחנה זו שבין הפעלים לבין השמות נובעת מן האופן שבו נתפס בעיני המדקדקים מושג המורפמה, והיא קשורה גם אל שאלת היחס שבין המורפמה לבין האלומורף. תפיסה זו מתבררת מן הטענות שעלו בדיון מורפולוגי אחר שהתקיים בימי הביניים לגבי הפעלים הבאים בתבנית "פֹּלֵל" (כגון "סוֹבֵב", "כּוֹנֵן", "רוֹמֵם") – האם לראות בתבנית זו בניין בפני עצמו (כלומר מורפמה עצמאית) או חלופה של הבניינים הדגושים (אלומורף של מורפמה אחרת). מן ההבנה המשתקפת מטענות אלו ניתן להסיק כי הגדרת המורפמה בעיני אותם מדקדקים מבוססת הן על פרמטרים מורפולוגיים והן על פרמטרים סמנטיים. לעניין הנדון חשובים בעיני אותם מדקדקים מבוססת הסמנטיים, משום שבעזרתם ניתן להסביר את ההבדל בתפיסת הגזירה בין הפעלים לבין השמות: הפעלים והשמות שווים אמנם אלו לאלו מצד תהליכי הגזירה החלים בהם, אך מבחינת האפיון הסמנטי (או לכל הפחות מצד האופן שבו נתפס אפיון זה) יש ביניהם הבדלים ניכרים, מכיוון שמידת הסדירות של הקשר בין צורה לבין הוראה בפעלים גבוהה במידה רבה מזו הקיימת בשמות. מכיוון שכך יכלו מדקדקים לאורך הדורות לזהות קשרי משמעות בין צורות פועליות שונות ולשייכן לאותה תבנית יסוד, אך נמנעו מנקיטת גישה דומה כלפי סיווג השמות.

שיטת התיאור המבחינה בין הפעלים לבין השמות הפכה נוהג קבוע בדקדוק העברי והיא ממשיכה להתקיים במידה רבה גם בספרי הלימוד ובלוחות הנטייה הנדפסים בימינו. חוקרים שונים דנו בשיטה זו, ביסודותיה התיאורטיים ובתוקף שלה (הפניות לכמה מדיונים אלו מצורפות בסיום התקציר). אך שורשיה בתורת הדקדוק של ימי הביניים טרם נתבררו כראוי, ולשם כך נועד הביורר המוצע בהרצאה זו.

ביבליוגרפיה

- אורנן, ע' (תשס"ג). *המילה האחרונה: מנגנון התצורה של המילה העברית* (עמ' 40-55). חיפה: הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה.
- אפרת, מ' (תשמ"ח). *טבלת שורש-משקל: דרך המלך של תצורת המלה העברית* (עמ' 21-25). ירושלים: פרסומי המדרשה ללימודים מתקדמים.
- Aronson-Berman, R. (1978). *Modern Hebrew structure* (pp. 101-107). Tel-Aviv: University Publication Projects.

טיפולוגיה של היסוסים בניתוח א-ניה גרם (n-gram)

השוואה בין קבוצת מאובחנים עם חרדה חברתית וקבוצת ביקורת

ורד זילבר-ורוד, חמוטל קריינר, נועם אמיר

ההתייחסות לטיפולוגיה של היסוסים נעשתה עד כה בשיוכם המגוון לתופעות לשוניות רחבות יותר והאופייניות ללשון הדיבור, בבחינת קטגוריות-על. בהקשר זה, משלר (2009) כוללת את מבעי ההיסוס תחת קטגוריית סמני שיח קוגניטיביים; מחקרים אחרים כוללים אותם תחת קטגוריית התופעות של חוסר שטף בדיבור (Juste & Andrade, 2006; Oliveira et al., 2010); ויש מחקרים הרואים במבע ההיסוס סוג של גבול פרוזודי המרמז על כך שלדובר יש עוד מה לומר (Silber-Varod, 2013). במחקר זה בחנו את תפוצתם של הפקות של היסוסים (hesitation) על פי מיקומם ברצף הדיבור, כלומר טיפולוגיה של סוגים שונים ברמה הסינטגמית (disfluencies) ונמנענו מלהכריע בסוגיית קטגוריית-העל. שיטת המחקר היא בגישה מונעת-נתונים על-פי הסתברויות א-ניה (n-gram). סימון ההיסוסים נקבע על פי תפיסה (מבע הנתפס כהיסוס, כגון [e:]). בתהליך התיוג סומנה כל הגיית [e] שאינה חלק מלקסמה, ובנוסף, סומנה כל הברה מוארכת שהיא חלק מלקסמה ושנתפסת כהיסוס. תוצאת הסימון הולידה 4 סוגים של היסוסים שמובחנים על פי הופעתם בצמוד לפסקים (silent pauses) ולקטעי דיבור: (1) היסוס (צמוד) לפני מבע (Initial [e]); (2) היסוס על גבי הברה (Syllable lengthening); (3) היסוס (צמוד) מיד לאחר מבע (appended [e]); (4) היסוס בין שני פסקים (Filled Pause). הקורפוס שנבדק הוא של מונולוגים חופשיים של 20 דוברים שהוקלטו בשנת 2016. הדוברים ישבו מול מראיין-סטודנט ששאל אותם שש שאלות (החל מהכללית ביותר: "איך מזג האוויר היום?") וכלה באישית ביותר "תספר על תכונה שלילית ותכונה חיובית של דמות משמעותית בחיידך"). הדוברים נחלקו לשתי קבוצות: קבוצת ביקורת וקבוצת בעלי חרדה חברתית, על פי מדד לייבוביץ לחרדה חברתית (LSAS).

הממצאים מראים כי אמנם קבוצת החרדתיים עושה שימוש בהיסוסים פי 1.6 מקבוצת הביקורת, אך באופן יחסי, תפוצת סוגי ההיסוס דומה אצל שתי הקבוצות, משום שקבוצת הביקורת גם דיברה פחות באריכות מהחרדתיים. ממצא זה משלים את הדיווח אצל Silber-Varod et al. (2016), שבו דווחו הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות רק בחלק קטן מן המדדים האקוסטיים של ארבעת סוגי ההיסוסים.

סוג ההיסוס השכיח ביותר (29% מההיסוסים) אצל קבוצת החרדתיים הוא היסוס בין שני פסקים שקטים (סוג 4 לעיל) ואילו אצל קבוצת הביקורת זהו ההיסוס על גבי הברה (סוג 2 לעיל – 29%). הניבוי למילה העוקבת להיסוס בין שני פסקים (שמכונה בספרות גם filled pause) טוב יותר לעומת הניבוי למילה הקודמת לו. אצל שתי הקבוצות נמצאו לאחר ההיסוס בין הפסקים: כינויי גוף, הנשוא האימפרסונלי "יש", והמילה המסכמת "זהו". אולם רק אצל קבוצת החרדתיים נמצאה אחרי ההיסוס מילת השלילה "לא", דבר המרמז על היסוס לפני פעולת שלילה (עצמית או של דברי המראיין).

אנו מסיקים כי הטיפולוגיה של ההיסוסים מציגה חוקיות שניתן לצפות אותה, ולכן אפשר לדבר על דקדוק של היסוסים בדיבור. בחינת המצב אצל שתי קבוצות האוכלוסייה מחזקת את העובדה שאין מדובר בהפקה מקרית אלא בגורם שהוא חלק אינטגרלי מהעברית המדוברת.

הטיפולוגיה של ההיסוסים לא רק עוזרת לנו להבין את מקומם במערכת הדקדוק של השפה הטבעית, אלא גם יכולה לתרום לטכנולוגיות שפה שבעזרתן יוכלו לאבחן לקויות דיבור בצורה אוטומטית.

ביבליוגרפיה

משלר, יי (2009). מערכת סמני השיח של העברית היום-יומית הדבורה. *בלשנות עברית* 62-63 : 99-129.

Juste, F., & Andrade, C. R. F. D. (2006). Typology of speech disruptions and grammatical classes in stuttering and fluent children. *PróFono Revista de Atualização Científica*, 18(2), 129-140.

Oliveira, C. M. C. D., Bernardes, A. P. L., Broglio, G. A. F., & Capellini, S. A. (2010). Speech fluency profile in cluttering individuals. *Pró-Fono Revista de Atualização Científica*, (22)4, pp. 445-450.

Silber-Varod, Vered. (2013). *The SpeeCHain Perspective: Form and Function of Prosodic Boundary Tones in Spontaneous Spoken Hebrew*. LAMBERT Academic Publishing.

Silber-Varod, V., Kreiner, H., Lovett, R., Levi-Belz, Y., Amir, N. (2016). Do social anxiety individuals hesitate more? The prosodic profile of hesitation disfluencies in Social Anxiety Disorder individuals. *Proceedings of Speech Prosody 2016 (SP2016)*. Boston, USA, May 24 – Friday May 27, 2016.

הבעת הרזולטטיב והקומפלטטיב בעברית

דני כלב

הרזולטטיב (resultative) מביע מצב שהוא תוצאת פעולה קודמת (Bybee et al. 1994:18). הוא קשור סמנטית ודיאכרונית לקומפלטטיב (completive), המציין פעולה שבוצעה ביסודיות ועד תום (שם, שם). אציג מספר דרכים להבעת הרזולטטיב והקומפלטטיב בעברית ואדון בזיקה הסמנטית ביניהם.

צורות הבינוני הסביל ובכללן הבינוני הפעול משמשות בין היתר להבעת רזולטטיב:

1. הדלת נעולה

הרזולטטיב מקודד הן את האירוע והן את המצב הנגרם ממנו (Nedjalkov, 1988). לפיכך שלילת האירוע (2) או שלילת המצב (3) יובילו לתוצאה בלתי קבילה:

2. #הדלת נעולה אך מעולם לא נעלו אותה
3. #הדלת נעולה אך היא פתוחה

פועל העזר **יצא** מביע **רזולטטיב שמני**:

4. היא **תצא** קטנה מול כל הבית (האח הגדול עונה 5)
5. **יצאת** צדיק/פראייר

תבניות **אנטריוור עתיד** מבוססות **פֶּעַל לא ליטרלי** מביעות אף הן רזולטטיב (כלב 2015):

6. אם ה-S300 תגיע בסופו של דבר לסוריה, והקברניטים בירושלים יחליטו שלא לתקוף – **פגענו** בכוח ההרתעה שלנו (יוסי יהושוע, ידיעות אחרונות 31.5.13)

7. בוא נגיד שאם תצליח לשכנע אותי, ואני אולי המקרה הכי קשה שיהיה לך, **שיחקת** אותה (דפני ליף בריאיון, יולי 2012)

פגענו בדוגמה (6) מתפרש כמצב תוצאתי: 'נימצא במצב של פגיעה בכוח ההרתעה'. באופן דומה, **שיחקת אותה** ב-(7) מתפרש כמצב של הצלחה בעקבות הישג.

תבנית **הציווי הצבאי** כוללת תוחם זמן (temporal upper-bound) ופֶּעַל לא ליטרלי. לטענתי, הציווי הצבאי קומפלטטיבי:

8. מזהים את הכיתה האמצעית ... שלושים וחמש שניות **הייתם** שם אחרי הקשב (רוזנטל 2014)

9. דקה הכל **היה** בתוך הברוס צא (=הכנסת טלפונים וסיגריות לארגז חימוש צבאי; רוזנטל 2014)

10. שלושים שניות **סידרתם** את כל הקיטבגים בערימה (רוזנטל 2014)

בדוגמאות (8-10) לעיל חריגה קלה מהזמן המוקצה לפעולה או ביצוע שאיננו יסודי ומלא יהו אי-עמידה בפקודה. לראיה, נדמיין סיטואציה שבה מונחים על הרצפה כ-30 פריטים בעת הישמע הפקודה (9). דקה לאחר מכן הפריטים מאוחסנים בארגז מלבד חפיסת סיגריות בודדה. הפקודה במקרה זה לא קוימה. באופן דומה, נדמיין ש-35 שניות בדיוק לאחר הישמע הפקודה ב-(8) כל חיילי המחלקה מלבד אחד ניצבים ביעד. גם במקרה זה הפקודה לא קוימה. לעומת זאת, בתבניות ציווי מבוססות יפעל ביצוע קומפלטטיבי איננו תנאי הכרחי. נדמיין אדם נושא תפקיד רשמי הנכנס לאולם מאובק שבו שורר אי-סדר. הוא פונה לאחראי התחזוקה:

11. אי אפשר לעבוד בחדר הזה! **תנקו ותסדרו** פה בבקשה!

לאחר זמן מה החדר אכן נוקה. פונו ממנו חפצים רבים אך כסא מיותר ניצב עדיין בפינה ומפסק תאורה אחד עודנו תקול. בנסיבות אלו נתקשה לטעון כי ההוראות ב-(11) לא קוימו על אף הביצוע הלא-קומפלטבי.
לטענתי, הבעת הרזולטטיב והקומפלטבי באמצעות פעל לא ליטרלי איננה מקרית מאחר שקיימת זיקה סמנטית בין השניים – המצב התוצאתי מניח מראש ביצוע קומפלטבי של הפעולה הגורמת.

ביבליוגרפיה

Bybee, Joan L., Revere Perkins, & William Pagliuca. 1994. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages in the World*. Chicago: Chicago University Press.

Nedjalkov, Vladimir P., ed. 1988. *Typology of resultative constructions*. Amsterdam: Benjamins.

כלב, דני. 2015. "הגרמטיזציה של האנטריוור (anterior) בעברית בת-זמננו", **דברי המפגשים השנתיים ה-29 וה-30 של החוג הישראלי לבלשנות ע"ש חיים רוזן** בעריכת אביב עמית וחווה בת-זאב שילדקרוט.

מקורות

רוזנטל, ראובן. 2014. **השתקפות ההיררכיה הצבאית בשפת הצבא הישראלית**, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר אילן.

סימולציה והבניית קטגוריות בשיח הדבור: פענוח פרגמטי של כינויי גוף שני יחיד אימפרסונלי

אילאיל מליבר-יצוב וזהר לבנת

כינויי גוף שני יחיד בעברית המודרנית משמשים לא רק כדי לרפרר לנמען ספציפי אלא גם כצורות אימפרסונליות (הורביץ 1999, סער 2007, גרוסמן 2013). הכינויים הללו, הן בזכר והן בנקבה, עשויים להתפרש כבעלי משמעות כללית, ברמות שונות של הכללה, והשימושים בהם אינם ניתנים לניבוי באופן מלא מתוך מינם של הנמען, של הדובר או של גוף שלישי. השימושים אימפרסונליים אלה של כינוי הגוף השני מיוחסים במחקר אפקטים שונים שלעתים סותרים זה את זה, כגון יצירת הרחקה מצד אחד ויצירת קרבה וסולידריות מצד שני. כדי לפתור סתירה זו אנו משתמשות במודל התיאורטי של גאסט ועמיתיו (2015), המתייחס להכללה, הרחקה, אמפתיה, סולידריות ועוד במונחים של אפקטים ראשוניים ומשניים. מודל זה שולל את ההסבר של כינוי הגוף האימפרסונלי כמקרה של reference-shift ('אתה' מרפרר לא לנמען אלא למישהו אחר), ומעדיף במקומו הסבר המבוסס על model-shift. על פי מודל זה, פרשנותו של כינוי הגוף השני מתבססת על יצירת קטגוריות בזמן אמת ובתוך השיח. הרעיון של קטגוריות מבוסס על מושג הסימולציה שהציעו מולטמן (2010) ומלמוד (2012), ועל-פי השימוש בכינוי הגוף השני האימפרסונלי מזמין את הנמען לבצע סימולציה שלפיה הוא משתייך לקטגוריה מסוימת, למרות היעדרה של תכונה מהותית לקטגוריה. לצורך כך הנמען נדרש להרחיב את המודל המנטלי שלו, כדי שיוכל לכלול את עצמו באותה קטגוריה. כדי שתקיים סימולציה קטגוריאלית, הקטגוריה צריכה להיבנות בתוך השיח, במפורש או במשתמע. בדרך כלל הקטגוריה מעוצבת ומוגבלת על ידי ההקשר. על פי החומר שבידינו, המבוסס על טקסטים מונולוגיים של דוברים שונים, נראה כי ההבחנה בין סימולציה אפיזודית לסימולציה קטגוריאלית אינו חד משום שהקטגוריות נבדלות זו מזו במידת הקביעות שלהן. כן נראה תנועה בשיח בין תיאור קטגוריאל לתיאור אפיזודי. לבסוף נראה כי קטגוריות שונות יכולות להתערב זו בזו וליצור סימולציה בשתי רמות.

ביבליוגרפיה

- Gast, V., Deringer, L. and Rudolf, O. 2015. Impersonal uses of second person singular: A pragmatic analysis of generalization and empathy effect. *Journal of Pragmatics* 88: 148-162.
- Grossman, E. 2013. "So you just flow with it": A discourse strategy in "soldiers' testimonies" from the occupied Palestinian territories, *Meditations on Authority*, David Shulman (ed). Jerusalem: Magnes Press. 157-191.
- Malamud, Sofia, 2012. Impersonal indexicals: one, you, man and du. *Journal of Computational German Linguistics*. 15, 1-48.
- Moltmann, Friederike, 2010. Generalizing detached self-reference and the semantics of generic one. *Mind and Language* 25 (4), 440-473.
- Sa'ar, A. 2007. Masculine talk: On the subconscious use of masculine linguistic forms among Hebrew and Arabic-speaking women in Israel. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 32 (2), 405-429.
- הורביץ, מירי, "גוף ראשון בגוף שני: עיון דיסקורסיבי בפסבדו-נוכח". *העברית שפה חיה* ב', 1999, עמ' 75-90.

הלקסמה הפרזנטטיבית oto בפולנית

לאה סביצקי, האוניברסיטה העברית

הלקסמה oto שכחה יחסית בפולנית הספרותית וכמעט נעדרת מלשון דבורה יומיומית. חלק מתפקידיה מקבילים לתפקידים של הלקסמה הנה בעברית. מבחינה היסטורית היא כוללת יסוד פרונומינאלי הניכר עדיין בתכולתה הסמנטית. בכל סוגי הופעתה (להלן) ניתן להגדיר את oto כאלמנט פרזנטטיבי.

בתיאוריה הדקדוקיים והלקסיקוגרפיים המסורתיים לקסמה זאת מכונה בדרך כלל 'מילית' ומיוחסים לה תפקידי רמיזה וחזוק. שימוש כזה, טיפוסי למיליות, מוצאים למשל אחרי כינויי רמז (כמו בדוגמא 1). אך מבחינת הופעותיה בפסוקיות עם רמה בלתי פועלית עולה כי בסביבות מסוימות יש לה תפקידים תחביריים מובהקים, ברמת הפסוקית וברמת המשפט. בנוסף לתפקידיו הדאיקטיים (כמו בדוגמא 2) ואנפוריים או קטפוריים (כמו בדוגמאות 3 ו4), יש ל oto תפקיד מרכזי ביצירת הפרדיקציה. הוא הרכיב אשר יוצר את הפסוקית.

1. ofiaruję mu ten oto rewolwer.
1SG.PRES.- offer DAT.SG.3st.pers.pron. ACC.SG.DEM.PRON.MASC. OTO
ACC.SG.MASC.-revolver
אני נותן לו את האקדח הזה [שלפנינו].
2. oto pierwsze w moim życiu ciasteczka.
OTO NOM.PL.-first PREP.-in LOC.SG.ADJ.-my LOC.SG.-life NOM.PL.-
cookies
הנה העוגיות הראשונות בחיי.
3. Ojczyzną są tu wspólne dzieje, ślepa
INS.SG-homeland 3PL.PRES-be ADV.-here NOM.PL.ADJ.-common NOM.PL-history
NOM.SG.ADJ.-blind
miłość. Oto patriotyzm na rosyjską modłę.
N.SG.-love OTO NOM.SG.-patriotism PREP.-in ACC.SG. ADJ.-russian
ACC.SG.-style
המולדת היא כאן ההיסטוריה המשותפת, אהבה עיוורת. הנה פטריוטיות נוסח רוסי.
4. A oto dalsze wiadomości.
and OTO NOM.PL.ADJ.-further NOM.PL.-news
והנה המשך החדשות.

ביבליוגרפיה

- Świdziński, Marek. (2015). Oto słowo *oto*: oto jak opisałbym tę oto jednostkę tekstową. *Poradnik Językowy*. 02 / 2015, 23-32.
- Cohen, Eran. (2014). Presentatives in Comparative View: Biblical Hebrew and Neo-Aramaic. In: *From Tur Abdin to Hadramawt. Semitic Studies Festschrift in Honour of Bo Isaksson on the occasion of his retirement*, eds. Tal Davidovich, Ablahad Lahdo, and Torkel Lindquist. Wiesbaden: Harrassowitz 2014, 23-38.
- PELCRA National Corpus of Polish.
http://www.nkjp.uni.lodz.pl/index_adv.jspmmmm

בין חיבור אסינדטי לתפקידה של המילית 'ו'

אנה ענבר

המילית 'ו' נתפסת מילת החיבור הבסיסית ביותר בעברית. חיבור (coordination) הוא אחד המושגים הנחקרים ביותר בבלשנות, אך למרות השנים הרבות של מחקר נמרץ שונות הגישות התיאורטיות באופן מהותי, והחוקרים חלוקים לגבי הניתוח המיטבי. גם שאלת המשמעות של מילת החיבור הבסיסית מעסיקה את החוקרים: האם יש לה ערך סמנטי? ואם כן, מהו? האם היא מילה פוליסימית או רב-משמעית? האם היא מסמנת קונונקציה לוגית או שמא היא משמשת בתפקיד תחבירי בלבד?

בהרצאה זו אראה שיחסים מסוימים המשתמעים מחיבור אסינדטי של משפטים אינם מתקיימים כאשר אותם המשפטים מחוברים על ידי המילית 'ו'. אטען שגילוי יחסים אלה וניתוחם יכול לשפוך אור על המשמעות של המילית 'ו' ועל תפקידה בשיח.

הפסיכו-בלשן הרברט קלארק היה כנראה הראשון שהצביע על התופעה ובאמצעותה הראה שלמילית החיבור and, המקבילה האנגלית של ה-ו' העברית, יש משמעות מעבר לסימון של הקונונקציה הלוגית. מאז גישות סמנטיות, פרגמטיות וקוגניטיביות שונות ניסו להסביר מדוע הימצאות של מילת חיבור בסיסית מונעת השתמעות של יחסים מסוימים. בהרצאה זו אציע גישה שונה, המתבססת ברובה על המושג שתבעו ספרבר ווילסון ב-1986 – דמיון פרשני (interpretive resemblance).

הבסיס לעבודה זו הוא ניתוח מונע-קורפוס של משפטים המחברים אסינדטית שנבחרו ממעמ"ד (מאגר העברית המדוברת). הדוגמאות שבהן הכנסת המילית 'ו' בין צימודי משפטים משנה את המשמעות הכללית או אינה אפשרית כלל סווגו על פי היחס הסמנטי או הרעיוני המשתמע מן החיבור. הניתוח העלה מגוון של יחסים, וביניהם ניסוח מחדש, החלפה, הדגמה, סיכום, תיקון ומבנה ההמרה. המשותף לכל המקרים האלה הוא שרק מחשבה אחת (או רעיון) מועברת: בין אם יש דמיון פרשני בין שני המשפטים, בין אם משפט אחד נשלל מסיבה כלשהי ובין אם שני המשפטים מתארים אירוע אחד מורכב. כך, למשל, בדוגמה הבאה המשפט השני הוא ניסוח מחדש של המשפט הראשון:

ועכשיו יש לנו זהות ישראלית ||

נכפתה עלינו זהות ישראלית ||

על פי התיאוריה של ספרבר ווילסון, קיים דמיון פרשני בין שתי הפרופוזיציות, או בין ייצוגיהן המושגיים. במילים אחרות, בהקשר הזה שני המשפטים מתפרשים כנושאים סט דומה של אימפליקטורות הקשריות (contextual implications). בדוגמה שלעיל הדוברת אינה מעבירה שתי מחשבות נפרדות אלא מחשבה אחת, והניסוח של המשפט השני הוא ייצוג מדויק ומפורש יותר של אותה המחשבה.

נראה שהמילית 'ו' אינה יכולה להופיע בין יחידות החולקות רפרנט זהה או מצביעות על אותה המחשבה. על סמך ממצאים אלה אציע שמילית זו אינה מציינת חיבור, אלא הפרדה; כלומר, תפקידה לציין קיום של רפרנטים (או מחשבות) נפרדים ומובחנים זה מזה. אציג מחקרים קוגניטיביים התומכים בהצעה זו, אדגים תפקיד זה ברמות שיח שונות, ואדון בשאלה האם מילית זאת מכילה משמעות בסיסית המאפשרת לה למלא את התפקיד המוצע.

ביבליוגרפיה

Ariel, M. 2012. Relational and independent 'and' conjunctions. *Lingua* 122/14: 1692-1715.

Carston, R. 2002. *Thoughts and utterances: The pragmatics of explicit communication*. Oxford: Blackwell.

Sperber, D. & Wilson, D. 1995. *Relevance: Communication and cognition* (2nd edn.; 1st edn. 1986). Oxford: Blackwell.

מאמירה לתיקון עצמי: התפתחות הצורה 'זאת אומרת' לסמן שיח קוגניטיבי

עינת קוזאי

אחת ההגדרות המקובלות של גרמטיזציה היא שינוי שבמסגרתו פריט לקסיקלי מקבל פונקציה דקדוקית. יחד עם זאת, מספר חוקרים הדגישו שאין זה מדויק להגדיר גרמטיזציה באופן זה. במקום זאת, גרמטיזציה נתפסת כתהליך שבו תבנית (construction), העשויה להכיל פריטים לקסיקליים, מקבלת פונקציות דקדוקיות בהקשרים פרגמטיים ומורפו-סינטקטיים ספציפיים (Himmelmann, 2004; Traugott, 2003).

בהרצאה זו בכוונתי לבחון את השינויים הפרגמטיים והתחביריים שעברה הצורה 'זאת אומרת' בתהליך הגרמטיזציה שלה לתבנית 'זתומרת' ולהראות כיצד שינויים אלה הונעו מהשימוש של פועל האמירה בהקשרים סינטגמטיים ופרגמטיים מסוימים. על מנת לבסס את התרומה של ההקשרים הללו לתהליך הגרמטיזציה של 'זתומרת', בכוונתי להציג את השינויים הסמנטיים שעברה הצורה 'זה אומר'. למרות הדמיון הצורני והסמנטי בין השתיים, טענתי היא שהצורה 'זה אומר' לא עברה גרמטיזציה בדומה לצורה 'זאת אומרת' בשל אי הופעתה בהקשרים ספציפיים שהיו מאפשרים תהליך זה. ההקשרים שבהם מופיעה הצורה 'זאת אומרת' בתהליך הגרמטיזציה שלה הם:

1. דיווח על פעולת אמירה
2. ציון השתמעות/משמעות של מבע קודם בשיח
3. ניסוח עצמי מחדש (self-rephrasal)
4. תיקון עצמי (self-repair)

בעוד שבהקשרים מהסוג הראשון והשני הצורה 'זאת אומרת' מאזכרת מידע חוץ-לשוני, המשותף למוען ולנמען (דוגמה 1), בהקשרים מהסוג השלישי והרביעי הצורה מתייחסת למידע הידוע למוען בלבד (דוגמאות 2, 3).

(1) "לונדון. בבית המשפט "גילד הול" עמדו לדין שני נערים יהודים, אחד בן ז' שנים ואחד בן י"ב, שנאשמו בגנבה. אחד מנושאי משרה בבתה"ס אמר לשופט כי הצעיר נאשם בגנבה עוד לפני ארבע שנים, **זאת אומרת** בעת שהיה עוד בן ג' שנים" (עיתון השקפה, 1908).

(2) "האמת שלא הייתה לי שום כוונה ללכת ללוויה של המניאק. שנים לא ראיתי אותו, **זאת אומרת** חוץ מבטלוויזיה ובעיתונים" (הדרך לגן עדן, גיל הראבן, 1999).

(3) [דובר] אז הוא אוכל מרק | או שניצל | או מה שנשאר הוא אוכל גם || לא מה שנשאר | **זאת אומרת** מה שהוא רוצה || (מעמ"ד, Y111_119-123).

באמצעות הצגת דוגמאות נוספות הן מהעברית החדשה והן מתקופות שונות של העברית, בכוונתי למפות את ההתפתחות ההדרגתית של הצורה 'זאת אומרת' מצורה המאזכרת מידע חוץ לשוני ואשר מקשרת בין שני מבעים בעלי קשר סמנטי ופרגמטי הנשען על ידע עולם וביצוע היסקים לתבנית המשמשת את הדובר להשהיית השיח עד למציאת הניסוח המתאים לדבריו או לתיקונם. דרך כך, בכוונתי להראות כיצד השימוש של הצורה בהקשרים שמהם משתמעת התייחסות לכוונת הדובר הניע את שימושה בהקשרים שבהם הצורה מתפקדת כסמן שיח. בהקשרים הללו סמן השיח פועל במקביל במספר מישורים מטא-לשוניים: טקסטואלי, בין אישי וקוגניטיבי (משלר, 2009: 110). כפי שאדגים בהרצאה, הפונקציה הדומיננטית של התבנית 'זתומרת' כסמן שיח קוגניטיבי בעברית החדשה לא התקבלה ישירות מהשימוש של הצורה כפועל, אלא מתוך צורות ביניים אלו.

ביבליוגרפיה

משלר, יעל. 2009. "מערכת סמני השיח של העברית היום-יומית הדבורה". *בלשנות עברית*, 62-63: 99-129.

Himmelmann, Nikolaus P. 2004. "Lexicalization and grammaticization: Opposite or orthogonal?". In *What makes Grammaticalization? A Look from its Fringes and its Components*, edited by Walter Bisang, Nikolaus P. Himmelmann, and Björn Wiemer. Berlin: Mouton de Gruyter. 21-42.

Traugott, Elizabeth C. 2003. "Constructions in grammaticalization". In *The Handbook of Historical Linguistics*, edited by Brian D. Joseph and Richard D. Janda. Oxford: Blackwell. 624-647.

הכינוי 'ככה' ככינוי רמז המשמש ל"דאיקסיס של שיח" (discourse deixis)

לאון שור

אחד התפקידים הדיסקורסיביים של כינויי רמז הוא "דאיקסיס של שיח" (discourse deixis). בתפקיד זה כינויי הרמז מצביעים על מקטע שיח הרלוונטי בהקשר ומחייבים את הנמען ליצור רפרנט חדש תוך התבססות על מקטע זה (Webber 1991: 111-113; Cornish 2011: 760-761). הייחוד של פעולה זו הוא שהרפרנט החדש לא היה קיים טרם האזכור, אלא נוצר תוך הפקתו של הכינוי עם המבע המכיל אותו או העוקב אחריו. אף על פי שתפקיד זה של כינויי רמז תועד בהרחבה בספרות, רוב המחקרים זיהו אותו עם כינויי רמז לישות (entity-referring), כגון "זה", ועם כינויי רמז למקום (place-referring), כגון "פה" ו"שם", ואילו כינויי רמז לאופן (manner-referring), כגון "ככה", כמעט ולא הוזכרו בהקשר הזה. יתרה מזו, כינויי רמז לאופן נעדרים כמעט לחלוטין מן הספרות המחקרית העוסקת בכינויי רמז (König 2015:55).

בהרצאה זו אראה שהכינוי "ככה" בעברית המדוברת יכול לתפקד ככינוי רמז המשמש ל"דאיקסיס של שיח". אציג דוגמאות לתופעה הלשונית מתוך מעמ"ד (מאגר העברית המדוברת בישראל), ואראה כי כיוון ההצבעה – לפני (prospective) או לאחור (retrospective) – חושף שתי פונקציות פרגמטיות השונות זו מזו.

כינוי הרמז "ככה" המצביע לפני מפנה את תשומת לבו של הנמען אל עבר מקטע שיח שאינו קיים ברגע האזכור. מקטע זה מתאפיין לרוב בתכנים מורכבים יחסית ומובנה כתור דיבור רב-מבעי. כך למשל באחת הדוגמות שאציג בהרצאה המבע "זה הולך ככה" (C842_sp1_141) מקדים תור דיבור מורחב שבו הדובר נזכר במבנה הדירה שראה כמה ימים קודם לכן. אציע כי איתות על מורכבות צפויה של מקטע השיח העוקב מסייע לנמען להיערך מראש למאמץ הכרוך בעיבוד תובעני מהרגיל ומבטיחה לדובר תור דיבור מורחב.

לעומת זאת, כשהכינוי "ככה" מצביע לאחור, תשומת לבו של הנמען מופנית אל מקטע שיח שכבר הופק. מקטע זה כולל לרוב דעות, נקודות מבט או תפיסות עולם שהובעו קודם לכן על ידי אחד המשתתפים בשיחה. באמצעות הכינוי יכול הדובר "לדחוס" את התכנים האלה לכדי ישות שיח מוגדרת, ולהביע עמדה כלפיה במבע הכולל את הכינוי. כך למשל במבע "זה לא ככה" (C1624_sp1_432) מגדירה הדוברת את דברי הדובר הקודם כנקודת מבט ובו בזמן שוללת את נכונותה. אציע כי באמצעות מבעים מסוג זה מנסים הדוברים לתבוע דרגות שונות של סמכות אפיסטמית ביחס לנושא הנידון.

ביבליוגרפיה

- Cornish, Francis. 2011. 'Strict' anadeixis, discourse deixis and text structuring. *Language Sciences* 33(5). 753–767.
- König, Ekkehard. 2015. Manner deixis as source of grammatical markers in Indo-European languages. In Viti, Carla (ed.), *Perspectives on Historical Syntax*, 35–60. Amsterdam: Benjamins.
- Webber, Bonnie L. 1991. Structure and ostension in the interpretation of discourse deixis. *Language and Cognitive processes* 6(2). 107–135.

'אם כבר...' - מבנה דו כיווני

חגית שפר

מטרת הרצאה זו לאפיין את ההתפתחות והשימוש של מבנה עברי נפוץ ביותר "אם כבר..." במסגרת המושגית של דקדוק התבניות בהתבסס על כתביה של גולדברג (2013), הילפרט (2014), בת זאב שילדקרוט (2017) ואחרים. תפקידו של המבנה "אם כבר" היורש את מבנהו של משפט תנאי, להציג השלמת הדובר עם מצב מסוים. השלמה זו מלווה בפרשנות סקלארית באחד מתוך שני כיוונים אפשריים. הפרשנות הראשונה מתוארת סכמטית כסולם הפונה כלפי מעלה. כך למשל בחלקו הראשון של המשפט "אם כבר קפה, אז שיהיה ירוק בריא ומרענן", הדובר מכיר או משלים עם הקושי הכרוך במימוש מצב מסוים היכול לנבוע ממספר גורמים כגון הצורך בהפעלת שיקול דעת, מאמץ, צורך מסוים, אי יכולת להמנע מהמצב, נדירות המצב ועוד. עבור מצב זה, מציג הדובר בחלקו השני של המשפט תיקון, שיפור או פיתרון. פרשנות הפוכה למבנה מיוצגת על ידי סולם הפונה כלפי מטה. כאן מוצג מצב חיובי בחלקו הראשון, אך הוא מתפרש בכיוון שלילי בחלקו השני כגון במשפט "ואם כבר יש לה זמן פנוי, אז היא נכנסת כרוח סערה למטבח, ומציבה סירים ומחבתות על הגז כדי שיהיה לנו מה לאכול". הפרשנות כאן היא שלילית כיוון שהיא מבטלת את ההישג החיובי בחלק הראשון.

ההרצאה תדון בעיקרי דקדוק התבניות ותנתח את מאפייני המבנה בהלימה לתיאוריה זו. על פי עקרונות התיאוריה, במבנה קיימים מאפיינים טיפוסיים של משמעות ופרשנות אשר מוכתבים על ידו ואינם ניתנים לחיזוי מתוך התחביר שלו או על בסיס חוקי תחביר, סמנטיקה ופרגמטיקה כלליים בשפה: השומע אמור לבנות פרופוזיציה מתוך שברי משפט; המבנה מכתוב פרשנות של פעולה הכרוכה בקושי מסוים; המבנה מכתוב פרשנות של פיתרון המצב או הרעתו; השומע נדרש לפענח את סוג הסקאלה המתוארת ואת כיוונה; המבנה מסתמך רבות על ידע העולם של הדובר והשומע ועל ידע שהשומע אמור להשיג מן ההקשר; השומע נדרש לניתוח בן מספר שלבים על מנת לפענח את המבנה.

ההרצאה תדגים היבטים נוספים של המבנה. למשל, יוסבר כיצד המבנה נובע מתוך משפטי תנאי טיפוסיים כפי שאלו מתוארים בכתביהם של סוויטסר (1990), שוקרון-נגר (2009) ואחרים, כיצד אפשר לזהות את המבנה בהשוואה למשפטי תנאי אחרים וכיצד התפתח המבנה לאורך ההיסטוריה ממשמעות אובייקטיבית למשמעות סובייקטיבית.

ביבליוגרפיה

- Bat-Zeev Shyldkrot, H. 2017. *Venir à/venir de*. To be published.
- Goldberg, A.E. 2013. Constructionist Approaches, in Hoffmann, T. & Trousdale, H. (eds.) *The Oxford handbook of construction grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Hilpert, M. 2014. *Construction Grammar and its Application to English*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Sweetser, E. 1990. *From Etymology to Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.

שוקרון-נגר, פנינה. 2009. בעיות בפיענוח מבני תנאי קיים בשיח ציבורי דבור. **בלשנות עברית**, 63-62. 97-77.

השפעה של משקלים ראשוניים בלמידה פונולוגית הדרגתית

איתמר שץ

תיאוריית האופטימליות משמשת על מנת לייצג דקדוקים פונולוגיים, באמצעות אילוצים שמדורגים בסדר שונה בשפות שונות. ישנם שני סוגי אילוצים: אילוצי מסומנות, שמעדיפים output שהוא פחות מסומן מבחינה פונולוגית, ואילוצי נאמנות, שמעדיפים output שמשקף את ה-input באופן כמה שיותר מדויק. במקור, הדירוגים בין האילוצים היו אורדינליים, אבל מודלים חדשים מדרגים את האילוצים על סקאלה רציפה, כך שכל אילוץ מקבל ערך שמשקף משקל רציף, והאילוצים מדרגים ביניהם על בסיס ערך זה (Prince & Smolensky, 2004).

על מנת לבנות מודלים של תהליך הרכישה, ועל מנת לחשב דירוגי אילוצים בשפה על בסיס נתונים קיימים, חוקרים מרבים להשתמש ב-Gradual Learning Algorithm (GLA). אלגוריתם זה לוקח שני סטים של נתונים. הסט הראשון מראה איזה קנדידטים אפשריים ב-output יכולים להופיע עבור ה-inputs בסט, ובאיזה תדירות כל אחד מהקנדידטים יופיע. הסט השני מראה אילו אילוצים קיימים בשפה, ואילו אילוצים מופרים במקרה של כל קנדידט. בנוסף, החוקר צריך לקבוע משקלים ראשוניים עבור כל אילוץ; לרוב, משקלים אלו ישקפו את ההבדל בדירוג הראשוני אשר מונח בין אילוצי מסומנות, שידורגו גבוה, ואילוצי נאמנות, שידורגו נמוך, אבל לעתים חוקרים בוחרים לתת לכל האילוצים משקל התחלתי זהה. בהתבסס על נתונים אלה, האלגוריתם מראה את השינוי בדירוגי האילוצים לאורך זמן, עד להגעה לדירוג האילוצים בדקדוק הסופי (Boersma & Hayes, 2001).

במקור, נטען כי הדירוגים הראשוניים אינם משפיעים לרוב על הדקדוק הסופי, כך שבדרך כלל האלגוריתם יבחר את אותם דירוגים סופיים ללא תלות בדירוגים הראשוניים, בהינתן כמות מספקת של נתונים וחישובים (Boersma & Hayes, 2001). המחקר הנוכחי מראה סיטואציה בה הדירוג הראשוני כן משפיע על הדקדוק הסופי; ספציפית, כאשר שני אילוצים מופרים באופן זהה על ידי הקנדידטים השונים בסט, ה-GLA אינו יכול להכריע מהו ההבדל בדירוג ביניהם, ולכן השינוי במשקל ששניהם יחוו יהיה זהה. במקרה כזה, הדירוג הראשוני שנקבע לאילוצים אלה ישפיע על הדירוג שלהם בדקדוק הסופי, גם בינם לבין עצמם, וגם בינם לבין אילוצים אחרים. מדובר למעשה במימוש ישיר של ה-*credit problem*; תופעה זו שימשה גם באנליזה קודמת שהראתה שה-GLA אינו עובר *convergence* בכל המקרים (Pater, 2008). עם זאת, האנליזה הנוכחית מתמקדת בהיבט אחר של התופעה, בו ה-GLA כן עובר *convergence*, אבל לדקדוקים שונים כתלות במשקלים הראשוניים של האילוצים. המחקר מראה זאת באמצעות סדרה של סימולציות בתיאוריית האופטימליות, בהם בחירת משקלים ראשוניים שונים עבור האילוצים ב-GLA מובילה ליצירת דקדוקים סופיים שונים. בנוסף, ההשלכות של ממצאים אלו נידונות ביחס למשקלים הראשוניים שנבחרים לרוב על ידי חוקרים.

ביבליוגרפיה

- Boersma, P., & Hayes, B. (2001). Empirical Tests of the Gradual Learning Algorithm. *Linguistic Inquiry*, 32(1), 45–86.
- Pater, J. (2008). Gradual Learning and Convergence. *Linguistic Inquiry*, 39(2), 334–345.
- Prince, A., & Smolensky, P. (2004). *Optimality Theory: Constraint interaction in generative grammar*. Oxford, England: Blackwell Publishing.

הערות אחדות למבנה השורשים בימינו ולדרך הצגתם

נמרוד שתיל

ההרצאה תעסוק בשאלה מהו מבנה השורש בעברית בת-ימינו ומהי דרך הצגתו הנכונה. לדעת הפסיכו-לינגוויסטיים וחוקרי התפתחות לשון ילדים, לשורש יש ייצוג במילון המנטלי. כלומר במילון המנטלי שמורות הן הלקסמות והן השורשים בקישורים מסוימים. לדעת אפרת (תש"ס), מבנה השורש העברי הוא מעצם הגדרתו תלת-עיצורי, CCC. לדעת שורצולד (2001), יש בעברית גם שורשים מסוג CVC, CCV (ע"ו או חלולים ולה"י). בניגוד קיצוני לאפרת, ראסין (תשע"ו), טוען כי בלשון המדוברת השורש יכול להכיל גם שורשן בודד - C-, לדוגמה, השורש $\sqrt{r_1}$ מייצג את הנטיות של **ראה**, מאחר שבלשון המדוברת אין ברוב המקרים עדות להגיית הסדקיים. התחשבות במערכת כולה, מגלה שיש גם רכיב שלישי חלופי של השורש ההיסטורי רא"י המופיע בצורות **ראוי**, **ראייה** ולפיכך השורש הוא $r-j/V^1$ או $r-j/V$, אם אכן היעדר מימוש הפוצץ הסדקי הא גורף (עניין מימוש הסדקיים בלשון הדיבור כשלעצמו נתון במחלוקת בין הפונטיקאים). מספר עיצורי השורש המקסימלי האפשרי הוא עשרה עיצורים בשלושה צורות חוקיים כבדוגמה *fpr-i-bstr-e-kst*, ולא מספר בלתי מוגבל, כדברי ראסין.

הטענה שתוצג כאן היא כי השורשים השלמים מייצגים את המבנה האידיאלי של השורש, ואילו השורשים העלולים הם אלו-מורפים של הטיפוס השלם. למשל, הצורה **הקדים** קרובה לצורה האידיאלית של הסתרגות שורש במשקל hiCCiC, אך השורשים האלומורפים במשקל זה יוצרים אלומורפים רציפים: **הוריד**, **העדיף**, **הפיל** וכו'.

שורש שלם מוגדר כשורש שאין בו אלטרנציה מורפו-פונמית. לפיכך רבים משורשי בכ"פ אינם מוגדרים כשלמים בלשון ימינו. כך למשל, שורשו של **פבש-יכבוש** הוא $k/x-b/v-f$. לעומתן צורות כגון **הכחיד-נפחד** שורשן $k-x-d$, והן שייכות לשלמים. שורשים המכילים בכ"פ בשורשן השלישי הם פשוטים (חסרי אלטרנציה), לדוגמה, **צרב-נצרב-צריבה** $b-r-v$.

קשה יותר לתאר את השורשים העלולים בפה"פ. בצורות **נפל-יפול** יש אלטרנציה של השורשן הראשון עיצור/אפס, ולכן השורש הוא $n/\emptyset-f/p-l$. בצורות **ירד-ירד-הוריד**, השורש הוא $y/\emptyset/o-r-d$.

הצורות בעלות גרוניות היסטוריות משמרות תכונה של הנמכת תנועה שאציינה בסימן ^a. כך ניתן להציג ניגודים לקסיקליים מינימליים: שורשו של **לכרות** הוא $k/x-r-t$, ושורשו של **לחרוט** הוא ^a $x-r-t$. התנועה המלווה את העיצור יכולה להופיע הן לפני העיצור והן לאחריו כבצורה **חריטה** והן בשתי עמדות תנועתיות (**פחד** במשקל *kétel*). כך ניתן להבדיל בין **קורא** משורש $k-r-?/V$ ובין **קורע** משורש $k-r-^a?/V$, וכך ניתן להבחין בין **עבודת פרך** משורש $p/f-r-x$ ובין **עבודת פרח** משורש $p/f-r-^a x$.

ביבליוגרפיה

אפרת, מ', "עיונים בהגדרת השורש העברי", בלשונות עברית 46, תש"ס: 5-54
ראסין, ע', "שורשים ממופתחים: על ייצוג השורשים במורפו-פונולוגיה של מערכת הפועל בעברית", תעודה כ"ז, תל אביב, תשע"ו: 275-294
Schwarzwald (Rodrigue) O. *Modern Hebrew*, München: Lincom Europa, (2001).

¹ הסימן V מסמן תנועה כלשהי, והסימן v מסמן עיצור שפתי-שיני.